

Лінгвістика: зб. наук. праць. Старобільськ : „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. – № 2 (33). – С. 142 – 153.

А. В. Нікітіна (Луганськ)

УДК 371.133: 811.161.2

АНАЛІЗ ТЕКСТУ В СИСТЕМІ ЛІНГВОДИДАКТИЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Аналіз тексту як об'єкт наукового дослідження в лінгвістиці й лінгводидактиці не втрачає своєї актуальності протягом тривалого часу, оскільки погляди на текст як багатofункційну мовну одиницю доповнюються й змінюються, про що свідчать вагомі практичні результати. Так, методологічні й методичні аспекти аналізу тексту висвітлені в роботах таких дослідників, як Н. Арутюнова, Є. Голобородько, Л. Добраєв, Т. Єщенко, А. Загнітко, Н. Зарубіна, М. Зубрицька, І. Кочан, М. Крупа, Н. Купіна, В. Мельничайко, Н. Миронюк, Н. Непийвода, М. Пентилюк, М. Пльонкін, Л. Рожило та ін. Комунікативний аспект аналізу тексту досліджений такими вченими, як Л. Бабенко, Ф. Бацевич, О. Гойхман, Ю. Казарін, О. Каменська, О. Кубрякова, М. Макаров, Т. Надєїна, О. Селіванова, Г. Почепцов та ін. Головні лінгвістичні засади методики аналізу художнього тексту розробили І. Ковалик, І. Кочан, М. Плющ, Л. Мацько, Н. Купіна, Л. Лосева, Н. Миронюк, Т. Терновська, М. Шанський та ін.

Методи, прийоми, технології роботи з текстом, завдання лінгвістичного аналізу на уроках української мови обґрунтували О. Біляєв, В. Бадер, І. Борисюк, М. Вашуленко, Є. Голобородько, Н. Грипас, І. Конфедерат, П. Кордун, Л. Мацько, В. Мельничайко,

Г. Михайловська, М. Пентилюк, К. Плиско, Г. Шелехова та ін. Методичній проблемі відбору художніх текстів для аналізу присвячені наукові розвідки Т. Донченко, М. Крупи. Аналізу тексту в процесі підготовки до переказу приділено особливу увагу в методичних роботах Т. Донченко (змістово-композиційний аналіз), Т. Сурової (лінгвістичний аналіз з метою лексичної підготовки до переказу). Комунікативний аспект аналізу текстів різних стилів і комунікативну модель аналізу тексту на уроках словесності представила З. Смелкова. Психолінгвістичні аспекти аналізу тексту висвітлили такі вчені, як М. Жинкін, І. Зимня, О. Кубрякова, О. М. Леонтьєв, О. О. Леонтьєв, О. Лурія, Л. Сахарний, Ю. Сорокін, О. Шахнарович та ін. Так, аналіз тексту, зокрема спрямований на розвиток зв'язного мовлення особистості, ґрунтується на положеннях психолінгвістики про розуміння мовлення як одного з видів діяльності людини, про особливості чотирьох фаз мовленнєвої діяльності (орієнтування, планування, реалізування, контролю), що мають вияв у таких видах мовленнєвої діяльності, як говоріння, аудіювання, читання й письмо.

Опрацювання наукових студій завідує наявність широкого кола питань, що потребують подальшої розробки паралельно за двома напрямками – систематизації й узагальнення та конкретизації й деталізації окремих дій і процедур аналізу тексту. Так, систематизація й узагальнення передбачає пошук шляхів щодо вироблення єдиних підходів до аналізу текстів різних класифікаційних груп, а конкретизація

й деталізація окремих дій і процедур аналізу – до вироблення технологій і методичних прийомів, ефективних під час аналізу текстів певних жанрів, стилів, усної чи писемної форми, наявності в тексті вербального й невербального коду тощо. Обидва ці напрями досліджень важливі для лінгводидактичного дискурсу (конкретного різновиду педагогічного дискурсу) – тобто навчальних комунікативних ситуацій спілкування вчителя-словесника й учнів текстовими засобами з метою навчання мови й формування мовленнєвої, риторичної, дискурсної компетентностей. Сучасні наукові розвідки в царині теорії комунікації, мовленнєвознавства, лінгвістики тексту й дискурсу зумовлюють доповнення й перегляд певних наукових позицій щодо аналізу тексту, а також розуміння лінгводидактичних категорій як певної системи, що об'єднана поняттям „аналіз тексту”.

Мета цієї статті – з'ясувати місце аналізу тексту в системі лінгводидактичних категорій і обґрунтувати принципи аналізу тексту як технології навчання мови. У межах цієї публікації визначимо деякі теоретичні аспекти аналізу тексту, зокрема суть аналізу як методичного поняття, місце аналізу тексту в контексті суміжних лінгводидактичних понять, методичні функції й пріоритетні принципи аналізу тексту як технології навчання, з'ясуємо поняття про лінгводидактичний аналіз тексту.

В основі розуміння будь-якого виду аналізу лежить передусім його загальнонаукове визначення як методу логічного мислення, методу пізнання, що полягає в розкладанні цілої частини на її компоненти.

Метою аналізу є пізнання частин як елементів складного цілого, установлення зв'язків між його частинами, виявлення певних закономірностей. Аналіз як метод пізнання забезпечує утворення понять, розкладання єдності на множинність, складного на його компоненти, події – на окремі етапи, зміст свідомості – на її ознаки; аналіз є методом здобуття нових знань на основі оперування поняттями. О. Селіванова характеризує аналіз як загальнонауковий метод. За визначенням ученої, цей спосіб дослідницької діяльності має виявлення в двох типах: *елементарному*, „що передбачає виокремлення складників цілого”, та *реляційно-логічному*, „що ґрунтується на встановленні й описі зв'язків між складниками” [Селіванова 2007: 26]. Ці два типи дослідницької діяльності характерні й для процесу аналізу тексту, що передбачає виокремлення, визначення взаємовпливів одиниць мовної системи. „Аналіз у мовознавстві застосовується щодо опису структури системи мови, одиниць різних рівнів, їхньої ролі у мовленні й тексті і т. ін.” [Селіванова 2007: 26]. У лінгводидактиці аналіз тексту, як і будь-який науковий метод, виконує такі органічно пов'язані між собою функції: 1) виявлення будови, структури досліджуваного (мовного, мовленнєвого, дискурсного, методичного) явища; 2) поділ складного явища на частини; 3) виокремлення в структурі явища суттєвого від несуттєвого; 4) зведення складного до простого.

За лексикографічним виданням, аналіз тексту в практичній методиці й технологіях навчання мови – це „вид роботи, що передбачає з'ясування особливостей ідейно-тематичного спрямування, побудови тексту, стильових та стилістичних властивостей, характеристики мовних засобів щодо ефективності їх використання з метою реалізації комунікативної мети” [Словник 2015: 15]. Аналіз тексту втілює ідею навчання мови на текстовій основі, адже тільки в тексті одиниці будь-якого рівня мовної системи виявляють себе повною мірою. Дидактичний матеріал у вигляді текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення дає змогу визначати стилістичні й граматичні функції мовних одиниць, забезпечує практичну спрямованість засвоєння лінгвістичної теорії. Аналіз структурно-сислової єдності тексту, мовних засобів зв'язку між його окремими реченнями є підґрунтям якісних, комунікативно доречних власних текстів – різних за жанром, типом, стилем мовлення, монологічних і діалогічних.

Відомо, що аналіз тексту як методичне поняття належить до широкого контексту суміжних понять і лінгводидактичних категорій та є для них об'єднувальним та систематизувальним чинником, оскільки у визначенні, обґрунтуванні або практичній презентації кожної з них дослідники оперують поняттям „аналіз тексту”. Система містить такі

взаємозалежні категорії, як *закономірності, принципи, підходи, методи, прийоми, технології, форми й засоби навчання української мови*. Так, словесники у професійному мовленні вживають такі поняття, як *мовний аналіз, лінгвістичний аналіз, комплексний аналіз, комунікативний аналіз, когнітивний аналіз, фонетичний аналіз, лексичний аналіз, стилістичний аналіз* та інші види аналізу мовних одиниць, *аналіз мовлення, аналіз дискурсу, риторичний аналіз, аналіз методу, аналіз технології, аналіз уроку, аналіз комунікативної ситуації, аналіз літератури, аналіз художніх засобів* та ін. Аналіз, залежно від функцій, може бути *методом навчання, методом дослідження, методом професійної діяльності філолога, методиста, учителя-словесника* тощо.

Аналіз тексту – інтегративна лінгводидактична категорія. За допомогою аналізу тексту виявляють закономірності навчання мови, упроваджують принципи навчання, розробляють навчальні технології тощо. Наприклад, таку закономірність навчання мови, як *розуміння семантики мовних одиниць* можна виявити в процесі аналізу лексичних одиниць тексту, усвідомлення лексичного значення аналізованого слова й засвоєння певної реалії. М. Пентилюк, характеризуючи цю закономірність, слушно зазначає: „Розуміти слово (морфему, словосполучення, речення) – це значить співвідносити їх з певними явищами дійсності, уміти визначати їх функції, сприймати і вживати в контексті” [Методика 2009: 31]. А функції мовних одиниць можна визначити тільки проаналізувавши текст, у якому вони вжиті. Частковий методичний *принцип вивчення морфології на синтаксичній основі* також передбачає аналіз морфологічних одиниць з метою визначення їх ознак у текстах. *Функційно-стилістичний і комунікативно-діяльнісний підходи до навчання мови* теж пов’язані з аналізом тексту як видом діяльності, оскільки лише в процесі аналізу тексту можна реалізувати ці підходи.

Аналіз тексту залежно від призначення й повноти виконання може бути методом або прийомом навчання, методом дослідження, методом професійної діяльності вчителя-словесника, викладача (як навчати (досліджувати)? – шляхом аналізу) і засобом навчання (за допомогою чого навчати, формувати вміння? – за допомогою аналізу). Так, метод вправ реалізують у формі аналізу тексту. Аналіз тексту може бути

основним методом на уроці чи занятті української мови як спосіб взаємодії учасників педагогічного дискурсу, у яких визначені чіткі статусні ролі й дії в процесі аналізу. Як прийом аналізу тексту наявний у структурі іншого методу, наприклад, методу бесіди, лекції тощо. У процесі аналізу тексту діють такі прийоми мислительного характеру, як аналіз і синтез, узагальнення і конкретизація, індукція і дедукція, порівняння і абстрагування. Формою взаємозв'язку аналізу й синтезу є порівняння – основа емпіричних узагальнень і класифікації явищ. Аналіз тексту сприяє когнітивному розвитку мовної особистості, збагачує її активний словник, удосконалює якості мовлення і спілкування.

Лінгводидакти виокремлюють такі параметри (етапи) аналізу тексту на уроках української мови: *визначення теми й основної думки, виділення мікротем, визначення способів і засобів зв'язку речень у тексті, стилю, типу мовлення, аналіз структури тексту та мовних засобів*. У процесі аналізу тексту учні застосовують індуктивний і дедуктивний способи мислення, поєднують аналітичний і синтетичний види діяльності [Словник 2015: 15], сприймають єдність смислу й мовного оформлення тексту, на чому наголошує І. Кочан: „Будь-який текст поєднує *план змісту і план вираження*. План змісту тексту – це його смисл. План вираження – мовне оформлення” [Кочан: с. 31].

Залежно від визначених лінгводидактичних критеріїв виділяємо такі *види аналізу тексту*, як-от:

- за повнотою виконання етапів і операцій: *повний, частковий*;
- за метою: *навчальний, контрольний*;
- за участю вчителя й учнів: *під керівництвом учителя, самостійний, груповий, інтерактивний*;
- за місцем виконання: *класний, домашній*;
- за використаними засобами: *традиційний, комп'ютерний, мультимедійний, аудіо-аналіз, відео-аналіз*;
- за формою мовлення: *усний, письмовий*;
- за аналізованим мовним матеріалом: *фонетичний, лексичний, граматичний, пунктуаційний, орфоепічний, орфографічний, стилістичний, фонетико-стилістичний, лексико-стилістичний, граматико-стилістичний, риторичний*;
- за інтегрованістю мовних і літературних завдань: *філологічний (комплексний), лінгвістичний (мовний), літературознавчий*;
- за текстовими категоріями: *комунікативний, когнітивний, інформативний, структурний, семантичний*;
- за способом виконання: *аналіз-тест, аналіз з поширеними відповідями*;
- за нормативністю текстового дидактичного матеріалу: *аналіз-зразок, аналіз-редагування*.

Пропонована класифікація не є повною, оскільки аналіз входить до складу різних часткових методик і технологій та сприяє реалізації навчальних, контрольних, корекційних, оцінювальних завдань уроку та

набуває різного вияву. Розвиток інформаційних технологій на уроках української мови, використання інтерактивного методу в роботі з текстом розкриває можливості аналізу тексту та його різновидів.

На основі технологічного підходу до навчання мови українські лінгводидакти (Н. Остапенко, Т. Симоненко, Т. Руденко) визначили своєрідні принципи, які є засадничими і для аналізу тексту: *особистісно орієнтований принцип* (уважне ставлення до особистості учня у зв'язку з його творчими, науковими здібностями, виявом високого рівня компетентності щодо граматики та стилістики сучасної української літературної мови, загалом стосовно норм мовної системи на кожному окремому рівні); *принцип системної організації навчання* (організація процесу здобування знань як цілісної системи навчання, розгляд усього розвитку комунікативної компетентності учнів як єдиного цілого); *функційно-комунікативний принцип* (підхід до мови як до засобу спілкування, навчання мови під час комунікації); *інтегративний принцип* (досягнення триєдиної мети: навчання мови, виховання мовної особистості й творчого розвитку школяра; інтегративні процеси на міждисциплінарному рівні); *принцип активної взаємодії* (стимулювання школярів до активної співпраці з результатами продуктивної творчої роботи) [Остапенко 2011: с. 42 – 44]. Ці принципи визначають технологію аналізу тексту як міжособистісну комунікативну діяльність, інтерактивний процес, планування дій учителя й учнів як комунікативні акти, відпрацьовані сценарії навчальних стратегій і тактик, формулювання завдань щодо характеристики змісту й засобів його вираження в тексті з урахуванням функцій мовних одиниць та їх стилістичних особливостей. Відповідно до цих принципів, аналіз тексту проводять як ігрове проектування, вирішення лінгвістичної проблеми, творчу діяльність учнів (презентація, виразне читання тексту, твір, лінгвістична мініатюра, складання кросвордів, формулювання запитань для однокласників, укладання словникової статті, пам'ятки для однокласників, формулювання правила тощо).

Аналіз тексту в педагогічному дискурсі – це своєрідна універсальна щодо цільового призначення *технологія*, якій притаманні такі ознаки: *стандартизованість; уніфікація процесу; ефективне застосування в конкретних умовах навчання мови й можливість відтворення в аналогічних ситуаціях; програмування кінцевого результату; послідовність операцій; використання необхідних засобів*. Технологія аналізу тексту містить такі складники, як *мета, зміст навчання; упорядкований навчальний процес, поділ аналізу на етапи й операції, виправлення, корекція й оцінка результатів* – і загалом спрямований на реалізацію мети уроку будь-якого типу або певної частини уроку.

На нашу думку, аналіз тексту як технологія навчання в педагогічному дискурсі передбачає дотримання таких принципів: *дотримання ціннісно-цільових настанов педагогічного дискурсу* (поєднання всіх процедур аналізу тексту єдиною метою та

комунікативною інтенцією); *відповідність стратегій і тактик педагогічного дискурсу прогнозованому результату навчання* (цілісність добору запитань і завдань аналізу тексту відповідно до мети); *полікодовості* (єдності вербального й невербальних рівнів педагогічного дискурсу й тексту, зв'язку усного й писемного мовлення); *контекстуальності* (здійснення аналізу тексту з урахуванням контексту його створення, функціонування); *методичної доцільності* (методично виправдане використання аналізу тексту в структурі заняття); *рефлексії та самовдосконалення* (наявність процедур аналізу, спрямованих на оцінювання власних почуттів, дій); *особистісної креативності* (спрямування аналізу на розвиток творчих здібностей особистості).

У сучасній лінгводидактиці набула поширення когнітивно-комунікативна методика навчання мови [Пентилюк 2011], що передбачає розгляд не тільки предметно-сислової і структурної цілісності тексту, а й пізнавально-інформаційної та комунікативної, розуміння тексту як основного засобу пізнання, а також розвитку мовлення учнів. Відповідно до цієї методики, текст реалізує взаємодію вчителя й учнів, сприяє розкриттю їхніх особистісних рис, тобто гармонізує педагогічне спілкування. Ефективність такого спілкування залежить від комунікативності усних і писемних текстів, монокодових і полікодових, що використовують у процесі навчальної діяльності. Здебільшого ці тексти розвивають діалогічність мислення, формують мислення й мовлення учнів.

До важливих теоретико-методичних аспектів аналізу тексту (лінгводидактичного аналізу) відносимо *лінгводидактичні функції тексту* (потенційні дидактичні можливості, що можуть бути використані словесником для досягнення мети уроку або для виконання завдань окремих його частин). Лінгводидактичні функції тексту відповідно до триєдиної мети сучасного уроку мови можуть бути *виховними, навчальними, розвивальними*. *Виховні функції* тексту зумовлені насамперед його змістом, основною думкою, естетичними властивостями, що впливає на вибір тексту для аналізу. Виразним виховним потенціалом наділені прецедентні тексти, особливо значущі як носії позитивної інформації. *Навчальні функції* текстів різних стилів мовлення традиційно лежать в основі добору мовного матеріалу для диктантів, переказів, під час підготовки до усних або письмових творів, складання лінгвістичних мініатюр, різних видів конструктивних вправ тощо. Мовні одиниці, що постають об'єктом аналізу, виділяють із тканини тексту насамперед завдяки їхнім властивостям передавати певну науково-навчальну інформацію, слугувати засобом навчання лексичних, граматичних, стилістичних функцій певних мовних одиниць, поведінки в педагогічному дискурсі – здійснювати обмін думками, впливати на аудиторію, створювати позитивний настрій та ін. *Розвивальні функції тексту* сприяють розвитку пізнавальних здібностей, комунікативної вправності й естетичних уподобань учнів.

Метод аналізу тексту в педагогічному дискурсі відображає визначену словесником мету навчання; шляхи для її реалізації; способи співпраці з учнями; зміст виучуваного матеріалу; закони, закономірності, принципи навчання; джерела інформації, активність учасників навчально-виховного процесу; систему прийомів, засобів навчання; майстерність учителя тощо. Прийоми навчання в процесі аналізу тексту – це система дій та операцій учителя й учнів, яка передбачає досягнення часткової мети. Технології навчання – це сукупність знань про послідовність певних процедур, дій з метою реалізації задуму.

Ознаки методу мовного (лінгвістичного) аналізу підтверджують те, що метод навчання – це спосіб взаємодії двох суб'єктів навчального процесу (учителя й учнів), спрямованої на формування мовної й мовленнєвої компетентностей школярів, який реалізується різними прийомами залежно від змісту, мети й структури уроку. Лінгвістичний аналіз тексту вважаємо підґрунтям лінгводидактичного аналізу. Спираючись на розуміння лінгвістичного аналізу тексту як способу розкриття й усвідомлення змістової та структурної його цілісності, урахувавши його навчально-виховні можливості як методу й засобу навчання, пропонуємо таке визначення поняття „лінгводидактичний аналіз тексту”. *Це процес визначення словесником навчальних, розвивальних і виховних функцій тексту – його дидактичного потенціалу; технологічна розробка, що містить визначення мети й змісту навчання на основі тексту, упорядкованість процесу роботи з текстом як дидактичним матеріалом, поділ цієї роботи на етапи й операції, прогнозування результатів учнівської репродуктивної та творчої діяльності на основі тексту.*

Одним із завдань обґрунтування лінгводидактичного аналізу тексту є виділення провідних *принципів*, що лежать в основі його застосування в педагогічному дискурсі. До принципів лінгводидактичного аналізу тексту відносимо такі: *відповідності навчально-виховним завданням* (визначати придатність тексту для реалізації мети певного уроку); *соціокультурної та стратегічної зумовленості* (ураховувати вимоги відповідних змістових ліній програми); *структурно-семантичної єдності* (бачити функції мовних одиниць різних рівнів як засобів структурного й смислового зв'язку); *методичного прогнозування* (передбачати дії учнів і спроектувати власну діяльність); *дискурсивної креативності* (спиратися на оригінальні творчі рішення завдань для педагога й учнів під час педагогічного дискурсу).

У словесника мають бути вироблені вміння визначати роль мовних одиниць на позначення наявних ключових концептів як засобів і способів реалізації комунікативної інтенції в образній формі (для художнього мовлення) та формування цілісного естетичного розуміння поетичного слова й виховання гуманістичного світосприймання. Перед учителем стоїть завдання спроектувати (змодельовати) технологію аналізу тексту, з'ясувавши мету, завдання, зміст, етапи, операції, результат, способи

корекції, оцінювання діяльності учнів. Слід пам'ятати, що аналіз тексту передбачає виразне читання твору, визначення й усвідомлення учнями теми, головної думки, значення заголовка, засобів і способів організації та стилістичного навантаження мовних одиниць у висловлюванні, характеристики інтонації, пауз, комунікативної тональності тощо. Словесник прогнозує мету аналізу – визначення ролі ключових концептів для розуміння смислу образного висловлювання, що презентує певний жанр мовлення. Для реалізації мети слід розробити завдання (наприклад, визначення лексичного значення, лексичний аналіз слів, робота зі словниками – тлумачним, словником синонімів, антонімів, добирання синонімів, формування асоціативних ланцюжків певних понять, складання словосполучень, речень, спостереження над звуженням чи розширенням понять в різних контекстах, стилістичний експеримент тощо). Слід розуміти, що зміст тексту складають певні ключові концепти, які аналізують з метою якнайповнішого усвідомлення їх смислу й тієї картини світу, що постає в уяві учня під час сприймання поетичного тексту. На думку Т. Донченко, учень має відчутти творчу манеру автора, неповторність його мовної особистості, усвідомити структуру тексту та добір мовних засобів у ньому, запам'ятати їх [Донченко 2002: 21]. На уроках української мови складно виконати повний лінгвістичний аналіз художнього тексту, окремі ж його елементи мають бути в структурі кожного уроку.

М. Пентиліук пропонує під час лінгвістичного аналізу художнього тексту дотримуватися таких принципів: 1) просторово-часової співвіднесеності тексту з дійсністю; 2) авторського ставлення до зображуваного; 3) жанрової належності тексту; 4) урахування особливостей ідіостилу письменника; 5) смислової та структурно-граматичної організації тексту; 6) аналізу тексту за рівнями мови; 7) виявлення конкретних засобів створення образності [Методика: 298]. У методиці навчання української мови розроблені уроки, на яких здійснюють комплексний аналіз тексту: з'ясування функцій мовних одиниць усіх рівнів, їх впливу на передачу основної думки тексту.

Урізноманітнює аналіз тексту використання словників, довідкової, лексикографічної літератури, мультимедійних засобів навчання що дає змогу з'ясувати значення мовних одиниць, проаналізувати контекст і здійснити глибинне прочитання всіх комунікативних рівнів тексту, мотивувати відбір автором мовних засобів відповідно до теми й основної думки твору.

Не втратив своєї ваги й запропонований Л. Щербою метод „повільного читання”, у процесі якого виконують повний лінгвістичний аналіз одного художнього тексту на багатьох заняттях. Такий метод привчав до глибокого філологічного прочитання невеликої кількості художніх творів протягом тривалого часу. Застосування „повільного читання” в сучасному педагогічному дискурсі унеможливорюють вимоги навчальних програм з мови й літератури, однак учителі-словесники практикують аналіз одного тексту протягом кількох уроків як провідного методу, що сприяє реалізації завдань кожного уроку.

Під час аналізу тексту слід урахувати особливості текстів різних стилів і ситуативний контекст. Зокрема, художній твір по-різному аналізують на уроках мови й літератури. Так, на уроках літератури вивчають зразки мистецтва художнього слова через систему образів. Учитель переважно спирається на образне мислення учнів, їхні відчуття, тому й оперує насамперед терміном „художній твір”. Для використання на уроках української мови художній твір може бути адаптованим, тобто пристосованим до певних навчальних умов: згорненим, скороченим, зміненим щодо пунктуації тощо. Під час мовного аналізу використовують термін „текст художнього стилю” („художній текст”).

Текст у процесі аналізу виявляє такі особливості: це провідний засіб навчання мови, об’єкт аналізу мовних одиниць, предмет лінгвістичного аналізу з метою засвоєння його структурно-семантичних ознак, проміжний компонент у схемі педагогічної комунікації між адресантом і адресатом мовлення. Учитель і учень по чергово виконують ту чи ту роль, тобто створюють, сприймають чи відтворюють тексти.

Отже, проведені дослідження й власний досвід доводять універсальну, інтегративну роль аналізу тексту в системі лінгводидактичних категорій. Здійснення лінгвістичного й лінгводидактичного видів аналізу як технології навчання мови набуває ефективності за умов урахування лінгводидактичних функцій тексту дотримання провідних принципів аналізу тексту. Уміння здійснювати

лінгвістичний і лінгводидактичний види аналізу тексту лежить в основі провідних методичних (фахових) умінь учителя-словесника.

Зважаючи на те, що текст у педагогічному дискурсі переважно полікодовий, тобто з різною наповнюваністю вербальними й невербальними одиницями, зі змішаним смисловим і структурним кодом, перспективу дослідження вбачаємо в розробленні своєрідних технологій аналізу таких текстів. Це передбачатиме обґрунтування наукових засад, зокрема аналізу текстів зі змішаним кодом, визначення суміжних з аналізом тексту лінгводидактичних категорій.

Література

Кочан 2008 – Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. / І. М. Кочан. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2008. – 423 с.; **Донченко 2002** – Донченко Т.К. Лінгвістичний аналіз тексту під час підготовки до переказу у 5 – 9 класах / Тамара Кузьмівна Донченко. – К. : Форум, 2002. – 175 с.; **Методика 2009** – Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. ; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.; **Остапенко 2011** – Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навч. посіб. / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 248 с. **Пентилюк 2011** – Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. ст. / Марія Іванівна Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с. **Селіванова 2006** – Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термін. енцикл. / Олена Олександрівна Селіванова. – К. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с. **Словник 2015** – Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.

Нікітіна А. В. Аналіз тексту в системі лінгводидактичних категорій

У статті проаналізовано місце аналізу тексту в контексті суміжних лінгводидактичних категорій, визначено деякі теоретичні аспекти аналізу тексту, зокрема суть аналізу як лінгводидактичного поняття, методичні функції й пріоритетні принципи аналізу тексту як технології навчання,

поняття і принципи лінгводидактичного аналізу тексту. Авторка зазначає, що в лінгводидактиці аналіз тексту виконує органічно пов'язані між собою функції, притаманні будь-якому науковому методу. Аналіз тексту як методичне поняття належить до широкого контексту суміжних понять і лінгводидактичних категорій та є для них об'єднувальним, інтегративним та систематизувальним чинником. Система містить такі взаємозалежні категорії, як закономірності, принципи, підходи, методи, прийоми, технології, форми й засоби навчання української мови. За допомогою аналізу тексту виявляють закономірності навчання мови, упроваджують принципи навчання, розробляють навчальні технології тощо.

У роботі виділено види аналізу тексту за певними критеріями, доведено, що аналіз тексту є технологією навчання. Технологія аналізу тексту містить такі складники, як мета, зміст навчання, упорядкований навчальний процес, поділ аналізу на етапи й операції, виправлення, корекція й оцінка результатів діяльності.

Лінгводидактичний аналіз тексту передбачає визначення словесником його дидактичного потенціалу. Це технологічна розробка, що містить визначення мети й змісту навчання на основі тексту, упорядкованість процесу роботи з текстом як дидактичним матеріалом, поділ цієї роботи на етапи й операції, прогнозування результатів учнівської репродуктивної та творчої діяльності на основі тексту. Здійснення лінгвістичного й лінгводидактичного видів аналізу як технології навчання мови набуває ефективності за умов урахування лінгводидактичних функцій тексту дотримання провідних принципів аналізу тексту і належить до провідних фахових умінь словесника.

Ключові слова: аналіз тексту, види аналізу тексту, принципи аналізу тексту, лінгводидактичні категорії, педагогічний дискурс, технологія навчання, лінгводидактичний аналіз тексту.

Никитина А. В. Анализ текста в системе лингводидактических категорий

В статье проанализировано место анализа текста в контексте смежных лингводидактических категорий, определены некоторые теоретические аспекты анализа текста, в частности суть анализа как лингводидактического понятия, методические функции и приоритетные принципы анализа текста как технологии обучения, понятия и принципы лингводидактического анализа текста. Автор отмечает, что в лингводидактике анализ текста выполняет органично связанные между собой функции, присущие любому научному методу. Анализ текста как методическое понятие относится к широкому контексту смежных понятий и лингводидактических категорий и является для них объединяющим, интегративным и систематизирующим фактором. Система содержит такие взаимосвязанные категории, как закономерности, принципы, подходы, методы, приемы, технологии, формы и средства обучения украинского языка. С помощью анализа текста выявляют закономерности обучения языку, внедряют принципы обучения, разрабатывают учебные технологии и т.д. В работе выделены виды анализа текста по определенным критериям, доказано, что анализ текста является технологией обучения. Технология анализа текста содержит такие компоненты, как цель, содержание обучения, упорядоченный учебный процесс, разделение анализа на этапы и операции, исправление, коррекция и оценка результатов деятельности. Лингводидактический анализ текста предусматривает определение словесником его дидактического потенциала. Это технологическая разработка, которая содержит определение цели и содержание обучения на основе текста, упорядоченность процесса работы с текстом как дидактическим материалом, разделение этой работы на этапы и операции, прогнозирование результатов ученической репродуктивной и творческой деятельности на основе текста. Проведение лингвистического и лингводидактического видов анализа как технологии обучения языку является эффективным при условии учета лингводидактических функций текста, соблюдения ведущих принципов анализа текста и относится к ведущим профессиональным умениям словесника.

Ключевые слова: анализ текста, виды анализа текста, принципы анализа текста, лингводидактические категории, педагогический дискурс, технология обучения, лингводидактический анализ текста.

Nikitina A. V. Text analysis in system of linguistic didactic categories

In the article the role of text analysis in the context of related linguistic didactic categories is analyzed, some theoretical aspects of text analysis, in particular the main point of analysis as a methodical notion, methodical functions and priority principles of text analysis as technologies of teaching, notion and principles of linguistic didactic text analysis, are defined. The author states that in linguistic didactics text analysis fulfils organically connected functions which are inherent to every scientific method. Text analysis as methodical notion is a part of wide context of related notions and linguistic didactic categories and is a joining, integrative and systematizing factor for them. The system consists of such interdependent categories as patterns, principles, approaches, methods, modes, technologies, forms and means of the Ukrainian language teaching. With the help of text analysis the patterns of the Ukrainian language teaching are defined, educational technologies are worked out, etc.

In the research types of text analysis according to particular criteria are distinguished, it is proved that text analysis is a technology. Text analysis technology has such components as aim, contents of teaching, ordered educational process, separation of analysis in stages and operations, correction and evaluation of activity results.

Linguistic didactic text analysis means philologist's definition of its didactic potential. This is some kind of technological development which includes definition of aim and content of teaching on the basis of the text, ordering of process of work with text as with didactic material, separation of this work into phases and operations, prediction of results of pupil's reproductive and creative activity on the basis of a text. Conducting of linguistic and linguistic didactic types of text analysis as technologies of the Ukrainian language teaching is getting more effectiveness within the conditions of accounting of linguistic didactic text functions, maintenance of the main text analysis principles are typical of leading philologist's professional skills.

Keywords: text analysis, types of text analysis, principles of text analysis, didactic linguistic categories, pedagogical discourse, technology of teaching, linguistic didactic text analysis.

Нікітіна Алла Василівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Коло наукових інтересів: педагогічний дискурс

учителя-словесника, аналіз тексту. Електронна адреса:
a.v.nikitina@mail.ru, телефон: 0509706220.